

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**Martini Bonacinæ Vtrivsque Signatvræ Referendarii
Compendium Omnium Operum de Theologia Morali,
omnibusque conscientiæ nodis**

Bonacina, Martino

Coloniæ Agrippinæ

Restitutio.

urn:nbn:de:hbz:466:1-41152

Residere censetur, qui abest propter Ecclesie suae negotia.
e. ex part. de cler. non resid. Syl. l. c. 9. 7.

Potest Episcopus abesse ob suae, vel universalis Ecclesie necessitatem, & ut alienae succurrat, modo sine suae detrimento, vid. *Trid. l. c. num. 3. Nav. l. c.*

Qui non residet, tenetur per alium tot Missas dicere, at quot residens tenebatur.

Excusat in collegiatis non insignibus à non residentia consuetudo immemorabilis, & redditus tenues, qui Canonice alere non possunt. *Ex congr. Cont.*

Resignatio beneficii.

Vide v. *Simoniam.*

A D D I T I O.

Respublica.

Prohibita universitate, non censentur prohibiti singuli, nec pactum inter regem & communitatem obligat singulos communitatis.

Respublica potest pro bono communi rem unius alteri dare. Unde non facile damnanda statuta, quae videntur iniqua, aut usuraria, ut monet Cajet. vid. quae de re simili scribit. *Syl. us. a. 1. num. 30.*

Reip. impuratur, quod facit princeps, unde ob hujus peccatum interdum punitur.

Restitutio.

Vide v. *Alienatio, Contractus, Furtum, Homicidium, Proscriptio.*

1. Restitutio est actus justitiae commutativae, quo res accepta restituitur, vel damnum illatum compensatur ei cui debetur: deo vocatur repositio seu constitutio in pristino statu. Duplex est justitia, commutativa seu particularis, cujus violatione cum damno alterius semper obligat ad restitutionem, & generalis seu legalis, quae non obligat, nisi quando eam violans tenetur ex officio conservare bonum commune, ut acci-

dit, quando iudex non impedit factum, quod ex iustitia tene-
tur impedire. *tom. 2. de resti. uti in genere, disp. 1. q. 1. n. 1. & 2.*

2. Quare, an reus qui veritatem in iudicio negavit, teneatur solvere poenam ad quam fuisset condemnatus, si veritatem confessus fuisset? Respond. non teneri, quia non violavit iustitiam commutativam per ordinem ad illum, cui erat applicanda poena; sed violavit tantum iustitiam publicam. *Ibid. n. 4.*

3. Rursus, iustitia alia est commutativa, cujus munus est restituere rem ipsam quæ debetur ad æqualitatem, non respiciendo merita personæ, sed æqualitatem rei quæ debetur; quare si accepisti furto decem, decem etiam restituere teneris; alia verò distributiva, cujus munus consistit in conferendis præmiis, dignitatibus, officiis, &c. juxta qualitatem & merita personarum: quare viro nobili vel docto majores dignitates ac præmia debentur, quam ignobili vel indocto. Et qui curam habet bona communia aut spolia distribuendi juxta personarum dignitatem tenetur ad restitutionem, si juxta personarum dignitatem illa non distribuat. Idem dic de eo qui bona accepit distribuenda studiosis alicujus Collegii, vel pauperibus communitatis, si ea juxta præscriptum non distribuat videlicet juxta illorum majorem eruditionem, vel inopiam. Item Prælati conferens in concursu beneficium digno, relicto digniore competitore qui habet strictum jus ut sibi conferatur, tenetur etiam ad restitutionem. *Ibid. num. 8. & seq.*

4. Restitutio in eo differt à satisfactione, quod omnis restitutio est satisfactio, non è contra; & quod restitutio fieri solet pro damno illato, vel re alterius; satisfactio autem exhibetur, etiam si nullum damnum illatum sit. *Ibid. num. 17.*

5. Restitutio non est necessaria ad salutem necessitate mediæ, sed tantum necessitate præcepti; quia fieri potest ut salus aliquando obtineatur prætermissa restitutione ob justam aliquam causam. Præceptum restitutionis obligat sub mortali, nisi parvitas materiæ excuset; estque in se formaliter præceptum affirmativum, obligans ad actum positivum restitutionis, quamdiu perseverat inæqualitas, & alter non obtinuit rem tibi debitam. *Ibid. punct. 2. n. 2. & seq.*

6. Ex solo delicto contra iustitiam, non verò contra alias virtutes oritur obligatio restituendi, quia per violationem iustitiæ auferitur alienum, quod unicuique debetur ad æqualitatem, hoc autem non accidit in aliis virtutibus, ut in pietate, religione, & aliis; unde qui noluit in necessitate succurrere in-
di-

digenti, ad cuius necessitatem sublevandam non tenebatur ex iustitia, sed ex charitate, non tenetur ad restitutionem. *Ibid. punct. 3. §. unic. n. 2 & 3.*

7. Non solum ex peccato mortali contra iustitiam, sed etiam ex peccato veniali confurgit obligatio restituendi, aliqui sequeretur, eum qui paulatim magnam abstulit quantitatem, non teneri ad restitutionem, quod est falsum. Quod si nulla culpa commissa sit in damno, licet gravi inferendo, nulla extat obligatio restituendi. Idem dicendum quando damnum illatum est cum ignorantia comitante, etiamsi illatum fuerit operam dando rei illicitæ. *Ibid. num. 5. & seq.*

8. Adverte, rem levem posse esse aliquando culpam venialem in damno inferendo, ut vix adsit obligatio ad centesimam partem damni restituendam; & ex opposito posse esse aliquando tam gravem esse culpam venialem, ut obliget ad decimam partem; unde fit, ut in restitutione in foro conscientie habenda sit ratio culpæ & delicti. *Ibid. num. 9.*

9. Ad restitutionem tenetur quis ex triplici capite: ex bona fide accepta, ex contractu, & ex injusta acceptione, vel damnificatione. Dicitur *ex re bona fide accepta*, qui rem alienam bona fide possidet, id est retinuit per ignorantiam innocibilem seu probabilem, credens esse suam, tenetur ex iustitia restituere statim ac cognoscit esse alienam. Neque is qui possidet bona fide rem alienam, quam bona fide emissa fuit, potest à domino, cui rem illam restituit, exigere pretium quod ipse solvit, quia æquum non est, ut dominus rem suam emissa, si renuat rem prædictam domino tradere absque pretio, sit possessor malæ fidei. *Ibid. quest. 2. punct. 1. num. 3. & 4.*

10. Qui alienavit vel consumpsit rem alienam bona fide credens esse suam, non tenetur ad restitutionem, nisi in aliqua re factus sit locupletior; ille autem censetur factus locupletior qui cessante bona fide cognoscit se occasione rei alienæ factum esse locupletiozem; ut si cognoscat se non fecisse aliquos sumptos, quos alioquin ex re sua fecisset, aut si aliquid habeat, quod alioquin non habuisset. Ex quibus habes eum non teneri ad restitutionem, cui res aliena perit casu, aut etiam propria culpa, modò perierit tunc temporis quo ipse rem bona fide possidebat credens suam esse. Item neque eum, qui rem alienam bona fide emit, quam postea vendidit æquali, vel minori pretio; secus dicendum, si majori pretio vendidit; tuac enim tenetur restituere incrementum pretii. Item restitu-

Restitutio non est facienda ab eo, qui rem alienam bona fide alteri donavit, cujus similem vel dissimilem non donasset, si rem illam non habuisset: non enim censetur ditior factus in ulla re. Item concedens bona fide rem furtivam apud amicum, tenetur tantum ad restitutionem illius in quo rei suæ pepercit. Et qui apud amicum bona fide comedit rem furtivam valentem triginta asses, sed domi suæ comedisset res valentes quadraginta, tenetur solum restituere triginta. Et qui vestem alienam bona fide consumpsit, vel ea usus est, tenetur comparante domino restituere vestem si adhuc extet, vel valorem illius vestis consumptæ, si aliàs vestem æqualis valoris consumpsisset. Item qui bona fide possidens hereditatem, majores fecit expensas, quam fecisset, si credidisset hereditatem ad se non pertinere, potest in restitutione hereditatis detrahere expensas, quas alioquin non fecisset, *Ibid. num. 5. & seq.*

11. Qui rem alienam bona fide accepit, & postea dubitare incepit alienam esse, potest eam sibi retinere, aut consumere, aut vendere, si postea sufficienti inquisitione non comperit alienam esse; debet tamen paratus esse restituere id in quo factus fuerit ditior, comparante domino. Quod si hujusmodi possessor bonæ fidei negligat inquirere & indagare veritatem & impotens factus sit ad eam sciendam, adhuc non tenetur ad restitutionem, quia melior est conditio possidentis, quam vis multi velint teneri restituere illi, cujus rem esse dubitat, certum tamen est eum peccasse negligendo inquisitionem veritatis. *Ibid. punct. 2. nu. 4. & seq.*

12. Petes, an qui rem aliquam bona fide possidet, & postea dubitat rem esse alienam, possit ea uti, interea dum adhibet diligentiam ad inquirendum dominum. Respondi si res de qua dubitatur consumitur ipso usu, ut est, triticum, &c. aut deterior efficitur, non potest illa uti; quia exponeret se periculo illam consumendi, aut deteriores efficiendi invito domino. *Ibid. n. 9.*

13. Qui rem aliquam abstulit possessori bonæ fidei, dubitans vel opinans suam esse, tenetur ad integram restitutionem, tamquam possessor malæ fidei, quia cum in dubio melior sit conditio possidentis bona fide, non potest alium spoliare sua possessione, nisi certo sibi constet rem suam esse: secus dicendum de eo, qui rem aliquam incepit occupare, cum nondum ab alio possideretur; dubitans enim suam esse vel alienam, non potest totam rem, sed solum illius partem pro-

quantitate dubii sibi retinere; quia cum non inceperit bona fide possidere, non est potior illius quam alterius conditio. Et qui præoccupat rem à nullo possessam, tenetur comperito domino restituere, non solum rem ipsam, verum etiam fructus, nam res domino fructificat. *ib. n. 15. 16. & 17.*

14. Non solum in materia iustitiæ, sed etiam aliarum virtutum posita sufficienti diligentia ad veritatem assequendam, valet illa regula: *Melior est conditio possidentis*; unde dubitans an tale jus extet, vel an aliquid includatur sub tali præcepto, non tenetur illud præceptum servare, sicut neque vorum, quando æquibet dubitat an illud emiserit. Idem dubitans an promiserit matrimonium, vel an voluerit se obligare, vel an haberet sufficiens iudicium, vel an adsit causa excusans ab obligatione, vel an lex sit abrogata consuetudine, vel an sit acceptata, non tenetur promissionem adimplere, cum de ea dubitetur, & in dubio melior sit conditio possidentis. Et qui vorit in dubio, tenetur solum ad id quod est minus: & qui commisit adulterium, sed dubitat an proles suscepta, si propria, vel mariti adulteræ, potest credere prolem esse mariti adulteræ, consequenter non tenetur ad restitutionem. *ibid. n. 1. & seq.*

15. Idem dubitans se esse legitimum, potest cum aliis fratribus paternam hereditatem dividere, facta prius diligentia ad veritatem assequendam, quia possessio illi favet, & melior est conditio possidentis. *ibid. n. 12.*

16. Petes, an qui aliqua ratione cooperatus est ad damnum, teneatur ad restitutionem. Resp. teneri ad restitutionem eum, qui non solum aliqua actione positiva efficaciter concurrat ad actionem injustam & damnam alterius, sed etiam qui negativè cooperatur non loquendo, non obstando, vel non manifestando, quando tenetur ex iustitia loqui, vel ob stare, vel manifestare. Novem autem sunt genera personarum cooperationum ad damnum alterius, quæ his duobus versibus capiuntur.

*Iussio, consilium, consensus, palpo, recursus,
Participans, mutus, non obstandans, non manifestans.*

Sex prioribus verbis significatur actio positiva, tribus verbis posteroribus ostenditur cooperatio indirecta. *ibid. parat. n. 1. & seq.*

17. Adverte eum non solum teneri ad restitutionem, qui
 damnum alteri intulit factis, sed etiam eum qui suis verbis al-
 terum damnificavit, imponendo v. g. falsum crimen alteri, aut
 etiam verum, sed occultum, quod juridicè probari non po-
 test. Similiter ille tenetur ad restitutionem, qui infert alicui
 damnum, quod alter intulisset; nam ipse proximè & realiter
 influit in damnum, consequenter in se transfundit obligatio-
 nem, quam alter subisset: secus dicendum de eo, qui parato
 hodie occidere, suadet occidere altera die, vel in alio loco, ubi
 sit minus scandalum *ib. n. 5. & seq.*

18. Restitutio non est facienda ab eo, qui non est causa sed
 occasio damni; propterea qui alapa alterum percussit, percus-
 sus verò ægrè ferens alapam, ob impatientiam lapsus est in
 morbum, ex quo mortuus est, non tenetur ad restitutionem,
 quia impingens non tenetur causa efficax mortis, cum mors
 non sequatur ex vi hujus actionis injustæ, sed potius ex impa-
 tentia percussi, *ibid. num. 11. & 12.*

19. Dubitans an sua actione vel omissione efficaciter coo-
 peratus sit ad damnum alterius, v. g. homicidium, vel furtum,
 non tenetur ad restitutionem: hinc sequitur eum quoque non
 teneri ad restitutionem, qui dubitat utrum depositum vel
 commodatum sua culpa penerit. Idem dicendum de eo, qui
 dedit alteri consilium occidendi inimicum, sed postea dubi-
 tat an ille, cui dedit consilium, verè commiserit homicidium,
 vel an suo consilio cooperatus sit ad illud; hic enim non tene-
 tur ad restitutionem, quia possessio stat pro ipsius libertate.
ibid. punct. 4. num. 1. & seq.

20. Quod faciendum, quando constat aliquem ex quatuor,
 damnum intulisse absque mutuo consensu vel consilio, sed
 dubitatur quisnam illorum damnum intulerit? Tali casu vi-
 detur obligandus unusquisque ad restitutionem ad ratam
 dubii majoris vel minoris *ib. n. 3.*

21. Infeas damnum consentienti absolute & simpliciter,
 id est absque ullo involuntario admixto, non tenetur ad re-
 stitutionem, quia volenti & scienti non fit injuria: potest ta-
 men fieri injuria aliis, quorum juri cedere non potest qui con-
 sentit *ibid. punct. 5. num. 1.*

22. Qui iussit vel mandavit damnum aliquod fieri, sed po-
 stea tacite vel expresse mandatum revocavit, non tenetur ad
 restitutionem damni secuti per mandatarium; modo manda-
 ti revocatio innotuerit ipsi mandatario. Quare Titius non te-

netur ad restitutionem, quando mandavit Caius ut occideret inimicum ipsius Titii, sed Caius illum occidit postquam cognovit initam esse pacem inter Titium & inimicum. Quod si revocatio mandati non innotuerit mandatario, mandator tenetur ad restitutionem damnorum, nam suo mandato censetur adhuc causa efficax damni, & non censetur sufficienter revocasse influxum antea præstitum. *Ib. punct. 6. n. 3. & seq.*

23. Petes, quid sit mandatum? Est contractus, quo quis officium honestum gratuito, expressè, vel tacitè suscipit exequendum in gratiam alterius. Dicitur *quo quis officium honestum*, quia mandatum debet esse de re bona & honesta, nam si sit de re illicita, non est validum *Ibid. num. 9. & 10.*

24. Ille qui iussus vel rogatus ab alio, ut rem aliquam emerret, quam cum posset ab uno emere pro triginta quæsitivum a quo eam pro viginti emit, non potest sibi decem quibus minoris emit, retinere. Et hoc verum est, etiam si venditor dixerit illi, se gratia illius viliori pretio vendere, quam solet alius; quia mandatarius debet utiliter gerere negotium mandatoris, & mandatum semper intelligitur, ut mandatarius minoris emit, quantum potest. Propterea factores tenentur ad restitutionem, quando non gerunt fideliter officium sibi commissum in emendis mercibus pro vestibus conficiendis. *Ibid. num. 14. & seq.*

25. Ille tamen qui rem aliquam accepit vendendam tanto pretio, eamque sibi pretio constituto accepit, & postea vendidit majori pretio, potest excessum sibi retinere, quia rem illam vendidit proprio nomine. *Ib. n. 17.*

26. Quando mandatarius mandatum accepit absque ulla forma expressa, debet prudenter, diligenter & rationabiliter negotia præstare; quæ si hoc modo præstiterit, valida erunt, & rata habenda à mandatore. *Ibid. num. 20.*

27. Consulens, id est, qui consilium præbet, hortatur, rogat vel instruit, tenetur ad restitutionem damni suo consilio illati; etiam si post damnum illatum admonuerit causam exequentem ut restitueret, sed re ipsa nondum restituit. Imò consulens tenetur ad restitutionem damni ex suo consilio secuti, quamvis ante factum conatus fuerit consilium revocare, nisi forte consilium fuerit falsum, quia censetur adhuc causa efficax damni, diciturque influxisse in damnum. Idem dicendum, etiam si consulat aliquod damnum quod nihilominus alter consulisset; nam obligatio quam alter subisset, transfunditur

per ipsum ratione damni secuti. At non tenetur ad restitutionem, qui suo consilio, vel alia ratione fuit causa minoris damni quam alioquin fuisset illatum, quia hoc non est confutere malum, sed electionem minoris mali. Idem valet in ferente opem ad minus malum, modò tamen non ferat opem in actione extrinsecè mala, & non possit alia ratione delinquentem retrahere à majori delicto: hinc sequitur eum, qui alicui domino parato ad adulterandum, suadet, ut simplicem potius fornicationem committat, non peccare, quando non potest aliter eum retrahere ab adulterio. *Ib punct. 7. n. 2. & seq.*

28. Qui est causa majoris damni quam alioquin secutum fuisset, tenetur ad restitutionem, non quidem totius damni, sed illius tantùm excessus cujus ipse fuit causa. Ille tamen non tenebitur ad restitutionem qui furi parato surripere duobus, suavit ut acciperet ab uno tantum, quia suadet minus malum parato facere majus. *Ibid. n. 12. & seq.*

29. Confessarius, vel Parochus, vel Concionator tenetur ad restitutionem damni, cujus fuit causa per ignorantiam aut negligentiam. Tenetur similiter ad restitutionem ille qui ex culpa lata, vel ex ignorantia crassa docet aliquam falsitatem in materia fidei vel morum, vel in aliqua arte aut scientia, imò tenetur se retractare & errorem revocare: secus dicendum de idiotis & imperitis hominibus danribus consilium bona fide, quamvis se sponte ingesserint ad dandum consilium, modo consilium dederint absque fraude & dolo, vel se peritros fingendo. *Ib. n. 23. & seq.*

30. Qui suo consensu efficaciter concurrat ad damnum, tenetur ad restitutionem; propterea qui per suffragia necessaria, vel subscriptionem consentiunt, & insuunt in mortem inferendam, vel in aliud damnum proximi, tenentur ad restitutionem. Imò adhuc tenetur ad restitutionem ille, qui prior tulit suffragium, sed certo noverat alios decrevisse ferre suum suffragium in eandem partem, in quam ipse tulit suum. *Ibid. punct. 8. n. 3. & seq.*

31. Palpans, qui laudat malefactorem, eumque ad inferendum alteri damnum inducit; item receptans, qui scilicet recipit, vel fovet, vel conservat malefactorem, vel asservat prædam, vel refugium & securitatem malefactori præbet ad patrandum delictum, vel ad non restituendum, tenetur ad restitutionem; propterea non excusantur cauponarii accipientes pecunias à filiis familias, vel à servis, sive repras à patribus, vel dominis rationabiliter iniuris.

Adverte tamen recipientem furem ratione amicitiae, vel consanguinitatis, vel causa humanitatis, vel necessitatis, non teneri ad restitutionem, quia non dicitur receptor furtis mortaliter. Idem militat in abscondente delinquentem, illumque post delictum commissum adjuvante ad fugiendum, nullo modo concurrendo ad delictum. *Ibid. p. 10. num. 1. & seq.*

32. Participans in opere intrinsecè malo contra iustitiam, id est cooperans in damno alteri inferendo, ut in furando, vel in consumenda re aliena furto ablata, vel alia ratione, peccat, & tenetur ad restitutionem damni securi; nam culpabiliter influit in damnum. Secus quando intervenit metus, seu rationabilis causa; propterea excusatur à restitutione, quia metu coactus, præbet furi claves vel instrumenta, quibus confringit arcas. Similiter excusantur Christiani capti à Turcis, navigantes, seu remigantes metu mortis in turribus Turcarum contra Christianos; modò ex eorum remigatione non oritur magnum Christianæ Reipublicæ incommodum. *Ibid. p. 10. n. 3. & seq.*

33. Qui ratum habet damnum suo nomine illatum, tenetur ad restitutionem? Respondetur negativè, quia non dicitur participare in damno alterius, cum ratihabito sit tempore posterior damnificatione, quamvis ratificans graviter peccet contra charitatem. *Ibid. num. 9.*

34. Quicumque physicè vel moraliter causa est totius damni, tenetur in solidum, seu in totum ad restitutionem: qui vero non est causa totius damni, sed partis tantum, non tenetur in solidum, sed solum pro sua parte, quia quilibet tenetur ad restitutionem damni eo modo quo fuit illius causa efficax: hinc fit ut is qui fuit particeps prædæ iam factæ, teneatur ad restitutionem pro ea tantum parte, quæ ei obligat, modò non fuerit particeps totius injustæ actionis; cooperando à injustam actionem. *Ibid. n. 10. & seq.*

35. Quando plures scienter ingressi sunt viscam, & singuli levem uvæ quantitatem acceperunt, quæ simul sumpta est notabilis, singuli peccant mortaliter, suntque restitutioni obnoxii, quia singuli concurrunt ad damnum notabile. Item tenentur ad restitutionem comitantes furem, ostendentes iter custodientes sarcinas, tenentes scatas sine iusto metu, vel excubias agentes dum fur delictum committit. *Ibid. num. 15. & 17.*

36. Mutus non obstant, vel non manifestans, qui sine iusta

causa non clamat, non impedit, vel non manifestat, cum teneatur ex iustitia ratione officii, vel contractus clamare, impedire vel manifestare, obligatur in solidum ad restitutionem damni secuti; nam sic censetur causa damni, sicut censetur qui positivè influit in damnum: quare Principes, pastores, belli Duces, alique publicam potestatem habentes, tenentur ad restitutionem non impediendo furta, vel alia damna suorum, subditorum, quæ tenentur impedire ex officio, modò id fieri possit sine illorum majori damno vitæ, honoris, famæ, vel rei familiaris, non enim tenentur cum tanto dispendio, nisi forte inde gravia damna, præsertim spiritualia, Reip. imminant. *Ibid. punct. 11. n. 2. & seqq.*

37. An teneatur ad restitutionem ille qui interrogatus à vicino, cui bona furto sublata fuerunt, an fures viderit, vel audierit, respondet nec vidisse, nec audivisse? Resp. non teneri, quia non teneretur ex iustitia, vel officio. Et hoc valet, etiamsi id faciat ex pravo animo. *Ibid. num. 8.*

38. Quæres, an Confessarii teneantur ad restitutionem, quando iua culpa vel malitia non admonent, vel non cogunt poenitentem ad restitutionem faciendam, quam poenitens fecisset, si Confessarius illam injunxisset, vel absolutionem denegasset? Resp. videri non teneri, modò Confessarii ommissio & negligentia non habeat rationem consilii. *Ibid. nu. 15.*

39. Qui sine vi & fraude impedit alium, ne consequatur aliquod bonum, quod ei non debetur ex iustitia, non tenetur ad restitutionem, etiamsi impediatur animo nocendi: secus dicendum de illo, qui impedit alteram à consecutione alicujus boni, quod ei debetur ex iustitia, etiamsi impediatur sine vi, aut fraude; nam violat jus quod alter habet, ut sibi bonum conferretur. *Ibid. punct. 12. num. 2. & 3.*

40. Qui donationem nondum acceptatam curavit rescindi sine vi & fraude, aut impedit ne Cajus institueret Titium heredem, vel curavit testamentum mutari, vel impedit alium quem ne faceret testamentum, vel ne mutaret jam factum, non tenetur ad restitutionem, modò nulla vis aut fraus intercesserit. Idem dicendum de impediente dignum à hereditate consecutione, ut daretur digno, non enim violavit jus digni cum is non haberet jus ut præferretur digno. *Ib. n. 4. & seq.*

41. Teneretur ad restitutionem, qui per mendacium (mendacium enim est fraus) impedit Cajum, ne faceret elemosinam pauperi, dicendo illum non esse pauperem, cum revera egestate laboraret. *Ib. n. 11.*

42. Furtinetur ad restitutionem rei acceptæ si extat, siue res melior vel deterior effecta sit, siue permanerit in eodem statu, compensato tamen reliquo damno; quia dominus non amisit dominium rei suæ extantis. Quod si res aliena cum propriis rebus ita commixta est, ut discerni nequeat, aut separari, non erit restituenda res illa individua, sed æqualis tantum *Ibid. q. 3. punct. 1. n. 4. & 5.*

43. Tantum restituendum est, quantum sufficit ad faciendam æqualitatem debiti, vel damni illati, ita ut si quantitas debiti vel damni sit certa, tantumdem restituatur: si verò sit incerta, tantum restituatur, quantum vir prudens iudicaverit, consideratis circumstantiis loci, temporis & personæ, habitaque ratione lucri cessantis & damni emergentis. Hinc sequitur, eum qui conculcavit segetes antequam ad maturitatem pervenirent, aut arbores adhuc teneras incidit, teneri arbitrio prudentis restituere, non solum quanti res valebat tunc creditori, sed etiam quanti valuisset tempore messis, deductis expensis & laboribus, habitaque ratione periculi, ratione cuius fieri poterat ut per cœli injurias, aut per alios casus fortuitos non pervenissent ad maturitatem. *Ib. n. 8 & seq.*

44. Debitorum nobiles aut alii qui constituto termino non solvunt pretium mercium creditò emptarum, & multo tempore differunt solutionem mercatoribus debitam, tenentur in conscientia restituere lucrum cessans mercatoribus, si constet re vera illis lucrum cessasse ob dilatam solutionem, tunc enim fuerunt causa injusta damni. *Ib. n. 12 & 13.*

45. Accepta pro faciendo opere licito debito ex alio precepto quàm justitiæ, non sunt obnoxia restitutioni; quia ex violatione solius justitiæ oritur obligatio restituendi; in hoc autem casu non violatur justitia. *Ib. punct. 2. n. 1.*

46. Similiter non est obligatio restituendi acceptum pro abstinendo ab opere illicito, a quo abstinendum erat ex alia virtute quàm justitiæ. Unde accipiens pecuniam ne blasphemet, aut ne fornicetur cum publica meretrice, &c. non tenetur acceptum restituere; secus dicendum, quando accipitur aliquid pro omittendo opere, v. g. detractioe quod ex justitia omittendum erat. *Ib. n. 3. & seq.*

47. Pro opere illicito patrando, seu pro turpi causa nihil dari vel accipi potest ante factum, quilibet enim tenetur abstinere à malo opere patrando: secus dicendum de opere illicito patrato contra justitiam, modò solutio non sit iniqua, ex. gr. simo-

simoniaca : hac de causa qui pro copula promisit pretium alicui feminæ, tenetur secuta copula illud persolvere, quia femina locavit corpus suum alteri, ex quo alter percepit voluptatem pretio æstimabilem. Non desunt tamen qui hanc sententiam improbant. Bona quoque incerta acquisita ex contractu, restituenda sunt pauperibus.

Judex qui pecuniam accipit proferenda sententia injusta, non tenetur post factum ad restitutionem pecuniæ acceptæ, quatinus teneatur damna reficere parti læsæ, contra quam tulit sententiam injustam. Hæc doctrina extenditur etiam ad falsum testem. *ibid. punct. 3 nu. 2. & seq.*

48. Acquisita ob turpem causam, v. g. per simoniam, restituenda sunt, non solum ante factum, sed etiam secuto facto, quando lex efficit acquirentem incapacem domini, vel inhabilem ad rem accipiendam. *ibid. num. 11. & seq.*

49. Bona inventa, quorum dominus ignoratur, restituenda sunt pauperibus, seu capse incertorum, juxta consuetudinem & decreta locorum, modo prius adhibita fuerit sufficiens diligentia in inquirendo domino, & dominus non fuerit inventus. Nomine autem *pauperum* intellige non solum privatos mendicos, sed etiam loca pia, ut monasteria, hospitalia pauperum, Ecclesias indigentes luminaribus, ornamentis, vel similibus. Neque opus est ut hæc bona incerta pauperioribus, aut melioribus tradantur, sed sufficit si veris pauperibus distribuuntur, (præcisatamen summa & extrema necessitate,) tali enim necessitate seu paupertate laborans præferendus est jure naturæ. *ibid. punct. 4 n. 3. & seq.*

50. Bona incerta acquisita ex delicto, ut ex injusta venditione, furto, aut alia defraudatione, restituenda sunt pauperibus ex jure positivo. Dicitur *ex jure positivo*, quia jure naturæ bona incerta non debentur pauperibus. *ibid. num. 9.*

51. Qui aliquos in vini mensura aut alio simili modo defraudavit, quorum aliquos cognoscit, & alios ignorat, tenetur portionem debitam iis reservare quos novit, portionem verò debitam ignotis, tenetur infumere in pauperes, vel in alia pia opera. *ibid. n. 11.*

52. Habens bona incerta, potest ea sibi titulo paupertatis applicare de licentia Episcopi, vel Confessorii facultatem habentis applicandi, cum ipse non sit deterioris conditionis aliis pauperibus, secus si non sit pauper. *ibid. num. 13.*

53. Habens rem inventam, non tenetur illam restituere

cuiuscumque asserenti suam esse, quia non est temerè cuique credendum, sed diligentia adhibenda est, ut verus dominus inveniatur *ibid. num. 16.*

54. Pauper cui res incerta post sufficientem diligentiam applicata fuit, non tenetur domino comparenti restituere; quia pauper acquisivit dominium rei sibi traditæ; quamquam non desint, qui rem adhuc apud pauperem extantem restituendam non improbabiler asserant. *ibid. nu. 18.*

55. Tuta conscientia retineri possunt bona incerta, que per compositionem Summus Pontifex retineri concedit; credibile tamen est, si facta compositione reperitur dominus, faciendam illi esse restitutionem, cum Summus Pontifex per compositionem nulli damnum inferre intendat. *ibid. num. 21.*

56. Bona laicorum morientium ab intestato, & non habentium heredes intra decimum gradum, jure communi civili devolvuntur ad fiscum, *l. vacantia. C. de bonis vacantib.* bona verò peregrini mortui ab intestato non pertinent ad hospitem apud quem mortuus est, sed per Episcopum deficientibus heredibus distribuenda sunt in pias causas. At bona derelicta, seu ea quæ abjiciuntur intentione non amplius illa recuperandi, fiunt occupantis. Adverte ad bona derelicta non revocari ea quæ in periculo sunt ejecta è navi, causa levandæ navis, & salvandæ vitæ: unde iniqua est lex quæ sancitur ut prædicta bona sint illius ad cujus locum pervenerint. Quod si dubitetur an bona sint derelicta, præsumendum est non esse derelicta *ibid. punct. 4. num. 4. & seq.*

57. Eripiens aliquid ex undis quod certo periturum erit, nisi ipse illud eripuisset, non potest illud ereptum sibi retinere; sicut neque oves quam eripuit è lupi faucibus. Ille tamen qui ita rem aliquam eripuit cum periculo propriæ vitæ, detrahere potest æstimationem laboris & periculi quod subivit. *ibid. num. 7. & seq.*

58. Thesaurus (seu vetus depositio pecuniæ cujus non extat memoria,) inventus in proprio fundo, totus est inventoris. Item & thesaurus in fundo alterius consentientis inventus, nisi inventor aliter convenerit cum domino fundi. Quando autem thesaurus data opera inventus est, totus pertinet ad dominum fundi, sive sit privata persona, sive civitas, sive quicumque alius *ibid. punct. 6. num. 1. & seq.*

59. Thesaurus inventus in loco sacro & religioso, ut in

Eccle-

Ecclesia, cœmeterio, platea ante Ecclesiam, &c. dividendus est inter inventorem & Prælatum aliumve cuius fuerit ille locus sacer. Quando autem thesaurus arte magica, vel alia ratione legibus prohibita inventus est, pertinet ad fiscum (saltem post sententiam iudicis,) quoad eam partem quæ alioquin esset inventoris, & hoc valet etiam si inventus sit in proprio fundo. *ibid. num. 5 & 6.*

60. Sciens in fundo alterius latere thesaurum, si fundum emat, acquiritne dominium totius thesauri? Acquirat, neque emptor tenetur indicare venditori thesaurum latere in fundo illius; aut ob id pretium fundi augere. *ibid. num. 7.*

61. Lapilli, gemmæ, ambarum, corallium, & alia hujusmodi quæ reperiuntur in littore Maris, vel in promontoriis, sunt primi occupantis, nisi aliter jure positivo decernatur: at venæ metallicæ auri, argenti, ferri, plumbi, &c. jure nature & gentium spectant ad dominum fundi; quamvis multis in locis, ut in Gallia & Hispania, aliter sancitum sit; concessumque sit ob bonum commune cuiuslibet jus effodiendi quasdam venas servato indemni domino agri. *ibid. num. 11.*
 & 12.

62. Animalia fera, ut sunt lupi, leones, lepores, &c. quæ in nullius custodia coercentur, & naturalem habent libertatem, sunt primi occupantis. Idem dicendum est de animalibus mansuetis, v.g. gallinis, quæ facta sunt fera, & quæ iudicio prudentis viri consuetudinem amiserunt redeundi ad priorem dominum, *ibid. punct. 7. n. 3.*

63. Fera, quæ continentur in aliquo parvo loco, ut in vivariis, aut parva sylva, spectant ad dominum custodiæ; quæ autem continentur in vastis locis, ut in magna sylva aut vasta palude, sunt primi occupantis, quia in loco tam vasto videntur retinere naturalem suam libertatem *ibid. num. 9.*

64. Venatio, piscatio, & aucupium reservari & prohiberi potest à domino agri, & à Principe, non solum quando hoc necessarium est ad ipsius Principis sustentationem, sed etiam propter solam oblectationem; præsertim quando ipsius dignitati ita conducit. Verum tamen est tunc eum debere damna, quæ à feris inferuntur refarcire, & cavere ne inferantur. *ibid. num. 13.*

65. Fera meo capta instrumento & laqueo, sit mea (non autem eximentis illam è laqueo,) quando fera non se poterat inde eximere; nam sic censeor primus occupasse. Idem dic
 de

de fera à me vulnerata, sed postea ab alio capta; nam si illa adhuc fugere poterat, non est mea, sed primi capientis, si vero fugere amplius non poterat, eamque insequor cum probabili spe & morali certitudine eam capiendi, mea est. Denique, fera illius est, per quem libertatem amittit. *ibid. n. 11.*

66. Venans aut piscans venatione aut piscatione, quæ ob bonum commune prohibita est certis anni temporibus, aut certis instrumentis, aut alia simili ratione, non tenetur ad restitutionem, (nisi fortè notabile damnum inferat communitati,) sed satisfacit solvendo pœnam contra transgressores legum sancitam, secuta iudicis sententia. *ibid. num. 17.*

67. Clericus aut alius Ecclesiasticus capiens feras liberatæ venatione, quæ ipsi est illicita & prohibita ratione decetæ status, non tenetur ad restitutionem; cum accipiat rem quæ adhuc nullius est, & jure gentium fiat primi capientis. *ibid. num. 19. & 20.*

68. Emens vel accipiens feras quæ naturalem retinent libertatem à venatore, qui eas cepit in loco prohibito, non tenetur ad restitutionem, modo non accipiat in fraudem creditorum; secus dicendum de eo qui venatur vel piscatur quando jus venandi competit alicui particulari ratione locationis vel concessionis: hic enim tenetur ad restitutionem faciendam arbitrio prudentis viri. Idem dicendum de eo qui venatur & occupat feras mansuefactas, quæ naturalem libertatem amiserunt. *ibid. num. 23. & seq.*

69. Peccat mortaliter, qui occidit aut vulnerat animal alterius, dum in suo prædio damnum infert; non enim habet jus occidendi aut vulnerandi, sed tantum exigendi satisfactionem, nisi fortè nequeat aliter damnum proprium impedit. Similiter illi tenentur ad restitutionem, qui venando canibus, equis aut pedibus suis inferunt damnum satis, vineis, aut aliis rebus. Item tenentur ad restitutionem qui ligna cædunt, vel fructus colligunt in alienis sylvis, aut in alienis pascuis sua pecora pascunt, nisi fortè sint pars communitatis cujus sunt sylvæ aut pascua. *ibid. num. 24. & seq.*

70. Insula quæ aliquando in mari nascuntur, sunt primi occupantis; quæ verò in medio fluminum nascuntur, dividendæ sunt ex æquo inter eos qui ex utraque ripa possident prædia. Quod si insula sit propinquior ripæ, sit illius cujus prædia sunt viciniora & prope ripam, Idem militat pro alveo. *ibid. num. 28. & 30.*

71. Planta quæ radices egit in solo alicujus spectat ad eum, in cujus solo radices egit: si vero radices egit partim in solo unius, partim in solo alterius, fit communis. *ibid. nu. 34.*

72. Quæ res, utrum damnum illatum per servos, vel animalia restituendum sit à domino? Respond. dominus teneatur, etiam ante judicis sententiam, ad refarciendum damnum, quod sua culpa Theologica intulerunt ipsius servi, vel animalia. *ibid. punct. 8. num 3,*

73. An res pereat debitori, ita ut debitor teneatur ad novam restitutionem, quando res perit, vel non pervenit ad creditorem? Respond. si res quæ debetur ex delicto, casu, vel malitia nuntii à debitore electi, vel alia quavis ratione pereat, antequam perveniat ad creditorem, perit ipsi debitori; si eadem numero, si eadem versa restituenda esset; quia par non est ut creditor damnum patiatur ob alterius culpam, aut delictum. Similiter quando res non debetur ex culpa, seu delicto, nec est determinata in individuo, qualis est res mutuo accepta, si pereat vel deterior fiat, antequam perveniat ad creditorem, perit vel deterior fit debitori: quare mutuatarius tenebitur ad novam restitutionem, quando pecunia quæ creditori mittebatur pro solutione mutui, perit apud nuntium. *ibid. punct. 9. n. 3. 4. & 5,*

74. Quando autem res est incerta in individuo, & eadem numero debetur, perit creditori, si pereat absque culpa debitoris nulla præcedente injusta ipsius acceptance. Et hoc verum est etiam si nuntius electus fuerit ab ipso debitore. *ib. n. 6*

75. Debitor non teneatur ad restitutionem novam, quando rem sibi commodatam, vel pignori datam misit domino per servum quem sæpe expertus fuerat fidelem, sed modo cum re accepta aufugit, quia res domino perit non interveniente culpa, pacto, vel mora debitoris. Non tenebitur quoque debitor ad novam restitutionem, quando convenit cum creditore de re mittenda per servum, tradito certo signo, sed si audito pacto, vel tradito sibi signo, rem à debitore accepit & aufugit. Et hoc verum est, si res debita, determinata esset in individuo, si eadem indeterminata. Limita tamen, modo debitor ipse non revelaverit signum. *ibidem num. 10. & 11.*

76. Petes, an debitor teneatur ad novam restitutionem, quando rem debitam noluit mittere per eum de quo convenerat cum creditore, sed misit per alium quem expertus fuerat

fuerat

fuerat fidelem, sed modo cum re accepta aufugit? Resp. debitor non esse liberum ab onere restitutionis, quia debitor non adhibuit sufficientem diligentiam, non enim videtur diligens, qui contra formam pacti agit. *ibid. num. 13.*

77. Possessor bonæ fidei qui rem bona fide accepit, & non fuit in mora restituendi, non tenetur ad restitutionem rei, quæ apud ipsum perit, nisi forte in aliqua re factus sit locupletior; secus dicendum de iniquo possessore qui rem iniuste accepit, vel fuit in mora restituendi; is enim tenetur ad restitutionem rei quæ apud Dominum contingenter peritura erat. Dicitur *contingenter*, quia si res certo apud dominum peritura erat absque iniusta actione, ad nihil tenetur nisi forte aliqua in re factus sit locupletior. Adverte iniquum possessorem rei alienæ non teneri ad restitutionem iuxta summum valorem & estimationem quam res habuit tempore acceptionis vel detentionis, si dominus non est passus damnum iuxta summum valorem: quia restitutio facienda est ad æqualitatem damni illati domino rei; secus dicendum quando dominus passus est damnum iuxta summum valorem, vel incrementum, etiamsi possessor iniquus inde non perceperit commodum. Ex his habes, furem accipientem vitulum qui tempore detentionis crevit in bovem, tenetur ad restitutionem ipsius bovis. detractis expensis & laboribus industriæ factis à fure, quos dominus fecisset in educando animali, ipsumque redigendo ad eum statum. Ratio est quia res domino fructificat. *ibid. punct. 10 num. 1. & 2. & punct. 11. n. 2. 4. 5. & 6.*

78. Quæres, an possessor iniquus teneatur ad restitutionem totius pretii & lucri, quo rem alienam furtivam vendidit, quam dominus non tanti vendidisset? Dicendum videtur, quando augmentum pretii fundatur tam in causa extrinseca quam intrinseca, & dominus rem suam non vendidisset tanto pretio, sed illam seivasset usque ad tempus quo pretium rei diminutum fuisset, aut illam consumpsisset eo tempore, quo non crevisset in pretio, furem non tenetur ad restituendum pretium quo rem alienam vendidit, vel quo valuit eo tempore quo eam consumpsit, sed teneri ad illud pretium restituendum, quo dominus rem suam vendidisset, vel quatenus fur censetur damnum domino intulisse. *ibid. num. 8. & 9.*

79. Possessor bonæ fidei non tenetur restituere fructus

industria perceptos ex re aliena; tenetur tamen restituere fructus tam naturales quam mixtos, tam pendentes quam perceptos, si extant. Si vero non extant, tenetur restituere id, in quo factus est ditior, deductis expensis & valore industriae. *ibid. punct. ult. §. 1. n. 3. & 7.*

80. Difficultas superest, utrum possessor bonæ fidei teneatur restituere fructus naturales, vel mixtos, quando illos bona fide possedit per triennium? Ad quam difficultatem respondendum est negativè, quia res mobiles usucapiuntur triennali possessione. *ibid. num. 10* Item

81. Possessor bonæ fidei non tenetur restituere fructus quos sua negligentia non percepit: secus dicendum de possessore malæ fidei, quia tenetur ad restitutionem fructuum, quos ipse non percepit, & quos tamen dominus rei percepisset. Et hoc verum est, etiamsi rem alienam meliorem effectisset, quod tamen effecturus non fuisset verus dominus. *ibid. num. 15. & §. 2. n. 1. & 2.*

82. Possessor malæ fidei non tenetur restituere fructus, quos dominus ex re sua potuisset percipere cum turpi causa, quia jura non patrocinantur delinquentibus; secus dicendum de pretio locationis domus alienæ, quam locavit meretrici, ad meretricandum. *ibid. num. 7. & 8.*

83. Possessor malæ fidei, aliusve injustus damnificator, regulariter loquendo, tenetur illi restitutionem facere, cui rem abstulit, modo ille cui rem abstulit, habeat aliquod jus circa rem ablatam; aut illi, cui damnum intulit, si restitutio facienda est ob damnum injuste illatum; aut illi qui succedit in jura alterius cui facienda erat restitutio: sic enim servatur æqualitas, & tollitur inæqualitas: at possessor bonæ fidei, qui rem alienam bona fide accepit titulo emptionis, aut alio titulo oneroso, non tenetur postquam cognovit rem esse alienam, restituere illam domino, sed potest rescisso contractu restituere illi, à quo bona fide accepit, ut possit pretium suum recuperare. Quod si gratis accepit, tenetur comperto domino ipsi restituere, non autem furi à quo accepit. *ibidem §. 4. punct. 1. & punct. 2. n. 1. & 2.*

84. Quid faciendum, quando ego bona fide emi equum, illumque bona fide vendidi Cajo; & post venditionem cognosco equum fuisse alienum, sed non invenitur Cajus, cui ego vendidi, queritur utrum ego teneam aliquid Cajo, aut vero domino restituere? Dicendum me non teneri quidquam

quam restituere Cajo, cum is nullum reportet damnum, nec
que domino, quia res aliena apud me non extat, nec in ali-
quo factus sem locupletior, *ibid punct 2 n. 10.*

85. Qui restituit creditori sui creditoris, quod debet suo
creditori; videtur satisfacere, & non teneri ad novam resti-
tutionem, modo debitum sui creditoris sit liquidum, nec
ipsius creditor inde damnum patiatur. *ibid, punct. 3. n. 1.*

86. Sciens aliquid ab alio injuste possideri, non potest
auctoritate propria, aut per vim illud accipere, ut restituat
vero domino: sicut enim illud non est licitum vero domino
præterquam in flagranti delicto, ita multo minus poterit al-
ter qui non est proprius dominus, hoc licite præstare. *ib. n. 3.*

*Vbi, cujus expensis, & quo tempore & ordine facienda
sit restitutio.*

87. Quando restitutionis obligatio nascitur solum ex re
bona fide accepta, restitutio facienda est in loco ubi res ha-
betur tunc temporis quo cognoscitur esse aliena, nec est in-
jungendum onus possessori bonæ fidei, ut illam mitrat do-
mino suis expensis: quare si ego emi equum hic Parisiis, &
postea comperio esse cujusdam Bergomensis, satisfacio re-
stituendo equum hic Parisiis, ubi equum habeo: si vero do-
minus est absens, re interim tuto loco conservata, admo-
nendus est ut significet quid fieri velit de re sua, vel res ad
ipsum mittenda erit ipsius expensis, prout magis expedire
visum fuerit. Quando vero restitutionis obligatio nascitur
ex injusta acceptione, facienda est restitutio expensis debi-
toris in loco, ubi dominus rem suam possessurus erat, si res
illi ablata non fuisset; quia ratio dicitur & suadet, ut onus im-
ponatur debitori qui rem alienam injuste abstulit; non tene-
bitur tamen suis expensis restitutionem facere, quando ma-
jores expensæ faciendæ essent, quam res ipsa valeat, alioquin
loco æqualitatis quæ servari debet, magna esset inæquali-
tas. *ibid q. 5. punct. unic. n. 1 & seq.*

88. Quando restitutionis obligatio consurgit ex con-
tractu, vel quasi contractu celebrato in aliquo loco certo,
restitutio facienda est in eodem loco, in quo res accepta
fuit, nisi aliud in contractu fuerit expressum; aliquando ta-
men tacite censetur designatus locus is, seu domicilium, in
quo creditor habitat. Sed quæres, cujus expensis facienda sit
hæc

hæc restitutio? Respond. quando res accepta fuit in utilitatem debitoris, restitutio facienda est expensis debitoris: quando vero in utilitatem creditoris, res illi restituenda est suis expensis; nam ipsius negotium agitur; propterea depositum, commodatum & mutuum restituendum est in loco ubi acceptum fuit, expensis depositoris, commodatarii & mutuatarii, quandoquidem id in ipsorum commodum vergat. *ibid. n. 9. & seq.*

89. Quæres, an debitor qui non tenetur propriis expensis rem debitam restituere, teneatur eam suis expensis restituere, quando timet eas sibi non esse resarciendas à creditore? Respond. non teneri, non enim tenetur jacturam expensarum pati. *ibid. n. 8.*

90. Quicumque obstrictus est onere restituendi ratione rei acceptæ, vel injustæ acceptionis, aut detentionis, tenetur restituere statim moraliter ac commode potest, nisi dilationem obtineat à creditore, aut nisi creditor sit irrationabiliter invitus. Unde qui dum in lecto decumbit, vel existit ad mensam, recordatur se teneri ad restitutionem, non tenetur statim à mensa recedere, vel surgere è lecto, ut restitutionem faciat. *ibid. q. 6. punct. unic. n. 1 & 2.*

91. Ille tamen qui non restituit, cum possit restituere, tenetur ad restitutionem damni ex dilatione secuti, manetque in statu peccati mortalis quamdiu non restituit, nisi forte à mortali excusetur ratione parvitatæ materiæ, aut brevitatæ temporis: quod si longo tempore differat cum commode possit restituere, tot peccata committit, quot sunt actus intentionis & voluntatis non restituendi. Neque Confessarius absolvere potest pœnitentem non habentem firmum propositum restituendi quamprimum poterit, data opportunitate. Idem dicendum quando non vult restituere nisi per partes, cum possit totum restituere; aut quando scilicet Confessario promisit restituere, sed nondum restituit de facto, cum posset commode restituere, nec obtinuit dilationem à creditore. *ibid. n. 5. 6. 7. 9. 14. & seq.*

92. Inter cooperantes ad damnum ille principaliter tenetur ad restitutionem, qui præcepit damnum, modo in illud influxerit & habuerit auctoritatem supra illum cui delictum præcepit, qualis est judex respectu sibi subditi, dominus respectu servi, &c. Post causam vero præcipientem principaliter tenetur exequens qui per se ipsum physice cooperatus

est ad delictum patrandum: post causam exequentem principaliter tenetur consulens & mandans: post consulentem & mandantem, tenetur principaliter receptor: post receptatorem, principaliter tenetur non impediens & non manifestans, qui tenebatur ex officio impedire vel manifestare, vel clamare. Advertetamen ante hos omnes prædictos eum principaliter & primo loco teneri ad restitutionem, qui rem alienam habet apud se extantem formaliter, vel in æquivalenti. *ibid. q. 8 punct. 1. num. 4. 5. 9. & 10.*

93. Causa minus principali restituente, causa principalis non tenetur quidquam restituere parti læsæ, (cum ei integre satisfactum sit à causa minus principali) verum tenetur servare indemnem causam minus principalem refarciendo quod ab ipsa fuit solutum parti læsæ. *ibid. n. 12.*

94. Similiter quando plures æqualiter tenentur restituere, sed unus integre restituit, ceteri tenentur ad restitutionem illi qui solvit; propterea una ex concausis minus principalibus restituente in defectum principalis, ceteri tenentur suam portionem illi refundere, seu refarcire ad ratam suæ cooperationis. *ibid. num. 14. & 15.*

95. Quando tres æqualiter tenentur ad restitutionem trecentorum aureorum, & unus integrè solvit, aliis duobus nolentibus restituere, sed postea alter duorum proponit restituere, satisfacitne restituendo centum illi qui integrè solvit? Non satisfacit, sed debet adhuc quinquaginta. *ibid. n. 16.*

96. Quando vero plures damnum intulerunt, & dominus condonavit causæ principali obligationem, ceteri qui fuerunt causæ minus principales liberi sunt ab onere restitutionis, secus si condonavit uni tantum ex minus principalibus. Quod si omnes æqualiter teneantur ad restitutionem, & pars læsa remittit uni obligationem, ceteri tenentur in solidum ad restituendum residuum, detracta parte quæ restituenda fuisset ab eo cui facta fuit remissio. *ibid. n. 17. & 18.*

97. Debitor qui non potest omnibus satisfacere, tenetur præferre eum, qui sibi credito vendit rem quæ adhuc extat apud ipsum debitorem, quia videtur contra rectam rationem, ut res adhuc extans apud emptorem nondum soluto pretio, tradatur potius extraneo, quam illi qui eam vendidit. Item habens multa debita, quorum aliqua sunt certa, & aliqua incerta, debet prius persolvere certa, quam incerta, si non est omnibus solvendo: ita enim dicitur ratio naturalis.

Item

item habens multa debita, quorum aliqua contracta sunt ex delicto, & aliqua ex contractu licito, & non tenetur prius persolvere contracta ex delicto quam ex contractu. *ibidem* *cap. 2. num. 8. & seq.*

98. Habens debita ex contractu oneroso, & aliqua ex contractu gratuito, tenetur prius persolvere debita ex contractu oneroso, ut si quis debeat Titio centum nummos ex contractu emptionis, & Cajo debeat centum ex promissione gratuita, tenetur in solutione facienda præferre Titium Cajo. Similiter in persolvendis debitis, prius facienda est solutio creditoribus realibus habentibus hypothecam, vel pignus, quam creditoribus personalibus hypothecam vel pignus non habentibus, qui communiter appellantur *creditoribus chirographariis*. Quando vero eadem res fuit pluribus hypothecata, sed non sufficit ad satisfaciendum omnibus, prius restitutio facienda est illi, cui prius fuit hypothecata, quia qui prior est tempore, potior est jure. Similiter quando res aliqua diversis temporibus vendita fuit multis in solidum, præferendus est primus emptor, si res nulli tradita fuit. Quod vero attinet ad creditores personales, dicendum illos habere æquale jus, consequenter nullum præferri debere, nisi forte unus petat ante alium, aut sit in extrema necessitate, nam tunc debitor tenetur prius petenti solvere. Non peccat autem creditor curando ut sibi fiat solutio ante alios, utitur enim jure suo, & nihil accipit alienum: secus dicendum de debitore, qui propria sponte tradit solutionem uni creditori, ut illi rem gratam faciat, peccat enim, cum sciat se impotentem reddi ad satisfaciendum omnibus creditoribus. *ibid. num. 12. & seq.*

99. Quando bona hereditatis non sufficiunt ad satisfaciendum omnibus creditoribus, possunt prius deduci expensæ necessariæ ad funus debitoris sepeliendi; quia expensæ funeris præcedunt omne debitum. *ibid. num. 25.*

100. Qui aliquid bona fide contractu oneroso accepit à debitore, nesciens alienationem esse in fraudem creditorum, non tenetur ad restitutionem, postquam cognovit alienationem factam esse in fraudem creditorum à debitore. Qui vero aliquid accepit à debitore titulo gratitudinis, ignorans acceptionem esse in fraudem creditorum, tenetur restituere id in quo factus est ditior, modo repetatur à creditoribus.

ditoribus intra annum à die scientiæ *ibid. num. 27.*

100. Petes, utrum debitor qui non est creditoribus solvendo, peccat contra iustitiam, & teneatur ad restitutionem damni quod passi sunt creditores, eo quod debitor repudiaverit legatum vel hereditatem, qua non repudiata satisfecisset creditoribus? Resp. in foro conscientiæ peccare contra iustitiam, & teneri ad restitutionem damni, quia censetur respicere media ad satisfaciendum. *ibid. num. 36.*

Causa propter quas differri vel omitti possit restitutio.

102. Damnum ipsius creditoris vel tertiæ personæ est causa sufficiens ad differendam restitutionem. Propterea quando restitutio creditur futura graviter perniciosa ipsi creditori, vel quando creditur allatura nocumentum alteri, differri potest in tempus congruum & magis opportunum. Hinc sequitur, me posse, imò etiam teneri denegare alteri gladium apud me depositum, petenti ad se vel alterum occidendum; & eum posse restitutionem differre qui commutato accepit equum, quem novit statim à furibus surripendum. *ibid. q. ult. punct. 1. n. 1. 2. & 3.*

103. Potestne, vel teneturne debitor restituere rem, quæ scit suum creditorem abusurum? Resp. quando creditor abusurus est tantummodo in suum detrimentum, ex. gr. in ludos, ebrietates, meretrices, &c. debitorem posse, & teneri restituere præmissa correctione ne abutatur; secus si creditor abusurus sit in detrimentum & injuriam tertiæ. *ibid. nu. 4.*

104. Præterea causa sufficiens ad differendam restitutionem, est incommodum & damnum quod debitor longe minus patitur statim restituendo, quam patiatur creditor ex dilatione restitutionis. hoc tamen intellige de damno distincto à re ipsa restituenda. *ibid. num. 11.*

105. Hinc patet à fortiori debitorem posse restitutionem differre ob vitandum magnum & probabile periculum salutis animæ suæ & suorum: neque tenetur debitor restituere bona inferioris ordinis cum notabili jactura bonorum superioris ordinis; idcirco femina quæ suscepit filium ex adulterio, non tenetur manifestare suum adulterium ad impediendum damnum filiorum legitimorum, si ex ea manifestatione periculum incurrat vitæ vel famæ, quæ enumerantur inter bona superioris ordinis. Debet tamen fieri restitutio

in tali casu per Confessarium, si hoc modo restituendo non
esset periculum infamiae, vel corporis. *ibid. numer. 12.*
¶ *seq.*

106. Item debitor potest licite differre restitutionem,
quando eam praestare non potest, nisi cadat à proprio statu
iuste acquisito, etiamsi debitum contraxerit ex delicto; ut
ex comessationibus, ludis, scortis, &c. neque Confessarius
eum ita cogere debet ad restitutionem, ut ex tali restituti-
one debitor cogatur emendicare; debet tamen aliquid de vi-
ctu suo & vestitu detrahere, ut restituat quantum potest
salva decentia status bona fide acquisiti. *ibid. num. 24. & 25.*

107. Impotentia debitoris ad solvendum est similiter cau-
sa sufficiens differendae restitutionis, quia impossibile non
est obligatio. Ad hanc causam revocari potest necessitas ex-
trema debitoris; imò etiam necessitas gravis, modo credi-
tor non existat in pari necessitate. Adverte tamen rem acce-
ptam in extrema necessitate, sed adhuc extantem post ne-
cessitatem, transacta necessitate restituendam esse. *ibid. nu.*
30 32. & 34.

108. Cessio bonorum est adhuc causa sufficiens differen-
di restitutionem; quando quidem is qui cessit bonis, censetur
esse impotens ad satisfaciendum debitis existentibus post
cessionem. Qui cogitur cedere bonis suis, potest absconde-
re & retinere quantum necesse est ad tenuem sui & eorum
quos alere tenetur sustentationem, juxta suum statum. *ibid.*
num 36. & 37.

109. Omitti autem potest restitutio vel obtenta remis-
sione debiti, modo facta sit omnino libere, nec sit à jure im-
pedita, vel facta compensatione servatis debitis condi-
tionibus ad justam compensationem requisitis, vel per compo-
sitionem obtentam à Summo Pontifice, quando ignoratur
cui facienda sit restitutio, vel per praescriptionem legitimam
ibid. punct. 2. num. 1 10. 27. & 29.

110. Debitor excusaturne à restitutione ob ingressum in
religionem? Respond debitor non posse ingredi religio-
nem, quando praevidet fore, ut ingrediendo nequeat satisfac-
cere creditoribus, quibus satisfaceret manendo in saeculo,
sive sit debitor ex contractu, sive ex delicto. Ratio est, quia
obligatio iustitiae praefertenda est consilio: religio autem est
d. consilio. *ibid. §. 1. num. 1.*

111 Debitor potestne ingredi religionem, quando dubitat

an manendo in sæculo satisfactorius sit creditoribus. Non potest, quia possessio stat pro debitoribus; secus dicendum si agatur tantum de promisso obsequio adimplendo, potest enim ingredi religionem ante illius adimplentionem; & hoc verum est, etiam si promissioni additum sit iuramentum, neque ingrediens religionem in prædicto casu, tenetur ad satisfacienda damna quæ ex illa promissione non adimpleta obveniunt promissario, quamquam si adimpletio promissionis sit actus compatibilis cum religione, tenetur promittens eam adimplere etiam existens in religione. *ib. n. 3. & seq.*

112. Debitor qui religionem ingressus est ante præstitam satisfactionem, quam præstare poterat manendo in sæculo, tenetur curare ut suo labore vel arte acquirat bona quibus satisfaciatur, ex gr. scribendo, vel aliquid aliud faciendo, quantum decet statum religiosum & regularem observantiam, interveniente licentia sui Superioris, quam Superior potest & tenetur concedere, ipse conscius erat debitorum, antequam debitorem admitteret ad religionem. Professio debitoris ingredientis religionem ante factam restitutionem valida est. Vide motum Pii V. super hac re. *ibidem. num. 7. 8.*

113. Qui alium induxit ad peccatum, vel abduxit à bono opere absque vi vel fraude, non tenetur ex iustitia, sed ex charitate curare, ut à peccato respiscat; secus si per vim, vel fraudem, v. g. falso dogmate induxerit ad peccatum, vel retraxerit à bono opere, v. g. ab ingressu religionis; is enim tenetur ex iustitia vim & fraudem auferre, & curare ut à peccato respiscat, & si commode potest, alium inducere ad religionis ingressum. *tom. 2. de restitutione in particulari, disp. 2. q. 1. punct. unic. n. 1. & seqq.*

A D D I T I O.

De restitutione vid. Joan. Med. Pet. Nav. Lud. Carb. Nav. *lib. 7. Salon. q. 62. art. 2. contr. 1.* Thom. Mercat. Val. Bannet. *Less. l. 2. c. 7. & seq.* Syl. *restitutio. 3. n. 2.* Nav. *l. 1. c. 21.*

Ad restitutionem tenetur & medicus, & advocatus, & confessor, ex negligentia, quæ damnum dedit iis, quorum causam agebant. Nam confessor, qui damnum dedit cui restituendum erat, non monendo restituere, non ei tenetur, causa enim non ejus, sed pœnitentis agit, quidam putant te-

neri, si ex crassa ignorantia dixit, ne restitueret. *Confessor*)

Syl. l. c. Si ex crassa) vid. Nav. c. 17. n. 22.

Restituere non tenetur, qui sine vi & fraude impedivit liberam donationem, aut collationem beneficii, ad quod nondum erat jus acquisitum. Aut qui testamentum curavit mutari, etiam dolo, nondum enim per illud acquisitum jus, secundum quosdam; at alii merito istum teneri dicunt, quia contra justitiam faciens læsit. Vid. Salon. l. c. *controv.* 25 Joan. B. Corr. q. 116. Sot. l. c. art. 3. *prop. fin.* Nav. c. 17. n. 70. Covarr. *reg. peccatum.* 2. p. §. *in fin.* Adria. *de restitut.* Palud. 4. *dist.* 15. q. art. 2. Sylv. *rest.* 3 D. Thom. Cajet. 2. 2. q. 62. art. 2. *ad 4.* Vid. Tol. lib. 5. c. 19. *Testamentum*) Navar. l. c. Cord. q. 100. *At ali.*) Cov. Joan. B. Corr. l. c. vid. Mercat. *de rest.* c. 17. Nav. l. c.

Qui vulneravit, non tenetur de fœditate relicta à vulnere, sed sed de damno, atq; injuria. Navarr. c. 15. n. 22. Sed Sot. l. c. art. 3. col. 13. deformitatem in mutilo repensandam putat. Scot. d. 13. q. 3. Palud. *ibid.* q. 2 pro ablata vita, & pro mutilatione, præter damna, satisfaciendum putat. Sot. l. c. sol. 19. veniæ petitione, aut alia arbitraria pœnitentia satisfaciendum ait. vid. Bannes. l. c. *dub.* 4.

Nec qui bona fide fecit, tenetur ad damnum inde secutum.

Nec meretrix mendaciis usitatis multa extorquens. Sot. l. c. q. 7. art. 1. col. 9. Bannes l. c. art. 1. *dub.* 5. Nav. c. 17. nu. 41. *in fin.* At si fraude usa esset, dicens, se esse virginem, aut à viro principe tantum cognitam, teneretur. Lopez p. 1. cap. 96. Sot. Sanchez l. c. Cajet. 2. 2. q. 62. art. 1. *ad 2.* Lopez l. c. cum Cajet. *in summ.* non communibus, sed importunis mulierum blanditiis extorta, restituenda esse ait.

Nec qui in extrema necessitate sua & creditoris, sibi retinuit; id quod quidam extendunt etiam ad uxoris aut filiorum extremam necessitatem Sot. l. c. col. 19. Scot. & Rich. in pari necessitate creditori à debitore, dum agitur de vitæ periculo, restituendum putant. Contrarium probabilius putat Sot. l. c. cum D. Thom. & Cajet. & problema putat de patre & creditore. l. c. Leg. P. N. lib. 4. c. 4. n. 2. 5. *de restit.*

De ordine restitutionis P. N. l. c. ult. Nav. c. 17. num. 47. *Med. de restit. quest.* 2. Angl. 2. p. Flor. C. Ant. 2. p. tit. 2. c. 7. §. 3. Sylv. *restitutio.* 7 Tol. l. c. c. 25. Carb. *de restit.* Lopez p. 1. c. 111. Ang. *restitutio.* 2. n. 10. Lest. l. c. c. 19. d. 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7.

In debitis ejusdem ordinis, ceteris paribus, solvenda priora,

ra, alioqui majori damno prius occurrendum. *Priore*) Vid. Sylv. *restitutio* 6. § 5.

Restituendum, quantum acceptum est, nam restitutio ad æqualitatem reducit, S. Thom *q. 62. art. 3.*

Statuta regionum, aut civitatum de ordine restitutionis, contra jus naturale non valent. P. N. *l. 4. c. n. 18.* ex Cajet.

Res.

Vide v. *Accusator.*

S.

Sabbatum.

Vide v. *Decalogus.*

Sacramentum.

Vide v. *Baptismus, Confirmatio, &c.*

Sacramentum est signum sacrum non solum significans, verum etiam infallibiliter efficiens rem sacram, sanctificantem homines.

Sacramentum non est ens rationis, quia vim habet efficiendi & significandi, etiam nullo cogitante intellectu, differtque sacramentum à sacramentalibus, quod illa suo modo præcise, & per se, & ex opere operato non conferant gratiam sacramentum vero ex sua natura infallibiliter producit gratiam in suscipiente, nisi ponatur obex. Differt adhuc sacramentum à sacrificio ut sic, quod sacrificium institutum sit ad indicandum divinam excellentiam, non vero ad sanctificantem. *tom. 1. de Sacramentis in genere, disp. 1. q. 1. punct. 1. n. 1. & seq.*

2. Tripliciter sacramentum dici potest signum, videlicet rememorative, ut passionis; demonstrative, ut gratiæ; & prognostice, ut gloriæ.

De ratione sacramenti est, ut sit signum, similitudine representans id quod significat. *ibid. n. 7. & 8.*

3. Sacramenta novæ legis septem esse docet Concilium Tridentinum; Baptismum scilicet, Confirmationem, Eucharisti-